

K İ T A P T A N İ T M A

Talat SAKALLI*

İmâm Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (310/922) «Tehzi-bû'l-Asâr ve Tafsilü Maânî's-Sâbit an Rasûlillah Sallâlahu Aleyhi ve Sellem mine'l-Ahbâr» isimli eseri, bulunabilinen mahtût nüshalarından tahkik edilerek, dört cild halinde, 1402-1404 hicrî yıllarında Mekke-i Mükerreme'de basıldı. Eserin iki cildinin tahkikatını Dr. Nâsır b. Sa'd ile Abdülkayyûm Abdü Rabi'n-Nebî beraber, geri kalan iki cildin tahkikını da Dr. Nâsır kendi yapmıştır.

Eser, iki cildi «Kısım» (birinci cild 316 sahife, ikinci cild 406 sahife). iki cildi de «Cüz» olarak (birinci cild 438 sahife, ikinci cild 292 sahife) sınıflandırılmıştır. İki cild halindeki «Kısım» bölümü Hz. Ömer'in Müsnedini, «Cüz» bölümünün birinci cildi ile, ikinci cildinin yarısına kadar olan kısmı Hz. Ali'nin Müsnedini ve geri kalan kısmı da İbn-i Abbâs'ın Müsnedini teşkil etmektedir. Eser parasız olarak er-Riâsetü'l-Âmmetü's-Şuûnü'l-Haremeyni's-Şerifeyn tarafından dağıtılmıştır. Kuşe kağıda basılan eserin baskısı çok güzeldir.

Muhakkik Dr. Nâsır esere kısa bir mukaddime ile başlar. Önce kendisini bu işe teşvik edenlerin kimler olduğunu sayar. Yardım edenlere teşekkür ettikten sonra, mahtût nüsha hakkında bilgi verir. Müellifin çok geniş bir şekilde yazmayı tasarladığı bu eseri tamamlayamadan vefat ettiğini, buna rağmen bu eserin kıymeti büyük, aynı zamanda hacimli bir eser olması gerektiğini, fakat eserin İstanbul Köprülü Kütübhânesindeki üç cüzlük bölümünden başka bölümlerinin bulunamadığını anlatır. Kitabın istinsâh tarihlerini ve müstensihlerini tesbit etmeye çalışır ve neticede, bu

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi

eserin cüzlerinin farklı zamanlarda ve değişik kişiler tarafından yazıldığını, hatta İbn-i Abbâs'ın Müsnedinin başından bir kısmının eksik olduğunu açıklar.

«İlmî Kıymeti» başladığı altında, bu eserin kıymetini anlatır ve İbn-i Hacer (852/1448) ve Suyûtî (911/1505) gibi bir çok âlim tarafından kaynak olarak kullanıldığını, eserlerinde Tehzîbül-Âsâr'dan bolca nakiller yaptıklarını hatırlatır. Şayet Taberî bu eseri tamamlayabilseydi, hacminin oldukça büyük olacağını, hatta 100 cildi bulacağını tabakât sahibi âlimlerden nakleder. Sonra da aynı müelliflerin kitâb hakkındaki övgü dolu sözlerinden misaller verir.

Tehzîbül-Âsâr'ın metodu hakkında da bilgi veren Muhakkık Taberî'nin, mezkur eseri müsned esasına göre tertîb ettiğini, önce Hulefâ-i Râşidîn'in müsned haberlerini, arkasından geri kalan Aşeri-i Mebeşşere'nin Ehl-i Beyt'in ve Mevlâlarının Müsned olarak rivâyet ettikleri hadisleri ele aldığını ve nihâyet İbn-i Abbâs'ın Müsnedinden bir parça yazdığını, gerisini tamamlayamadan vefât ettiğini kaynaklara dayanarak izah eder. Demek ki, eserin yazılan kısmının çok âzi bugün elimizdedir.

Tahkîk yapılırken tek nüshaya dayandığı için çok zorluk çektiğini açıklayan Muhakkık, metinde her hadise bir numarası vererek, eserdeki bütün hadisleri numaralamıştır. Bu hadislerin diğer kaynaklardan tahricini, bazen de hadisin kritiğini yapmıştır. Fakat bu kritikler oldukça azdır. Daha çok ihtiyac duyulduğu halde, gârib kelimelere nadiren hareke koymuştur. Bir kaç râvî hakkında da bilgi verme zaruretini duymuştur.

Hız. Ali'nin Müsnedinin başında, Taberî'nin hayatı, eserleri ve görüşlerini ihtiva eden 15 sahifeye yakın bir mukaddime daha konulmuştur. Normalde, Taberî'nin daha önce yazdığı Hız. Ömer'in Müsnedinin başında yer alması gerekirken, bu cildde bu mukaddimeye yer verilmesinin sebebi, bu «cüz»lerin daha önce (1402 de) basılmasındandır. Diğer «Kısımlar» bilâhère bulunmuş olduğundan, daha sonra (1404 de) basılmıştır.

Her cildin sonuna konu indeksi ve daha sonra bulunarak basılan Hız. Ömer'in Müsnedi'nin sonuna da, daha geniş ve sistemli bir kaç indeks ilave edilerek, bu esere, bu konuda gereken ihti-

mam gösterilmiştir. Bu indekslerden birincisi, hadis indeksidir ki, hadislerin baş harfleri esas alınarak, kitabın dört cildinin bütün hadisleri alfabetik olarak sıralanmıştır. İkinci fihrist, çok kısa bir kelime indeksidir. Üçüncü fihrist eserde şahid olarak kullanılan şirleri ihtivâ etmektedir. Dördüncü fihrist «ercâz» (*) fihristi, beşinci ve son fihrist fikhî konular fihristidir. Bu fihristler, hangi sahada olursa olsun kitabdan faydalanmayı kolaylaştırmaktadır. Esere gerekli ihtimamın gösterildiğinin şahidi olan geniş bibliyografya ise, fihristlerden sonra yer almıştır. Fakat bu kadar emek çekilerek yapılan fihristler arasında maalesef isim ve mekân isimleri indeksi görülmemektedir. Bu husus büyük bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir.

Taberî bu eseriyle gerçekten hadîse büyük hizmet etmiş olduğunu, bugün elimizdeki mevcûd kısmındañ bile anlamak mümkündür. Zira metod ve izahlar gerçekten takdire şayandır. Çünkü Taberî, ilk devirlerdeki, tamamen hadis toplamaya yönelik faaliyetlerin ötesinde, topladığı bu hadisleri değerlendirmeye, diğer hadislerle karşılaştırmaya, imamların konu hakkındaki görüşlerini açıklamaya elinden geldiğince dikkat etmekle kalmamış, çoğunlukla kendi görüşünü de orada belirtmiştir.

Biraz yukarda mezkur eserin müsned esasına göre tertib edildiğini belirtmiştik. Bu esas çerçevesinde Taberî bir hadisi alır ve «Bize göre senedi sahîh olan ve falanın falan sahâbiden, onun da Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği ve daha önce zikretmediğimiz bir hadisin zikri» diyerek bir hadis zikreder. Orada, o hadisin aynı sahâbiden, aynı râvî vasıtasıyla gelen başka bir tariki varsa, onu da zikreder.

Bundan sonra «Bu Hadisin İletlerinin Zikri» diye bir başlık altında rivâyet ettiği hadisin sened tenkidini yapar. Fakat bu illet tesbîti ile ilgili her başlıktan sonra, hemen hemen aynı formülü kullanarak şöyle der: «Bu haber bize göre sened bakımından sahîhdir. Bu hadis tad'if edecek bir sebep ve Hz. Peygamber ile son râvî arasında yer alan, râvîlerin adaleti konusunda şüpheye düşürecek bir illet de yoktur. Fakat başkalarının görüşüne göre bu hadisin şu illetlerinden dolayı «sakim ve ğayr-ı sahîh» olması gerekir (vâcibtir):...» Daha sonra bu hadisin senedine başkaları tarafından yapılan itirazları nakleder. Bu itirazları da maddeler halinde sıralar. Fakat kendisi bu hadisin sahîh olduğunu peşinen ka-

(*) Tamamı «Müstefilün» kalıbında yazılan bahirler.

bu ettiği için, bu itirazlara cevâb vermez. Bunun yerine, aynı hadisin değişik tarıklarla gelen rivâyetlerini tek tek sıralar.

Daha sonra «Bu Haberlerdeki Fıkhî Meselelerin İzahı» şeklinde bir başlık koyarak, hadislerden çıkarılan hükümleri ve âlimlerin bu konudaki tartışmalarını nakleder. Bu tartışmalar esnasında, görüş sahiblerinin delillerini de ayrı ayrı zikreder. Onun esas takdir edilen yönü, bu rivayetleri nakletmekle kalmayıp, aynı zamanda bir tenkide de tâbî tutmasıdır. Çünkü genellikle kendi görüşlerini ve tercihini orada belirtir. Yani kendine göre bir sonuç çıkarır. Bu sonuç bir başkasının çıkardığı bir sonuç olabileceği gibi, tamamen kendisine âid de olabilir.

Tercih yaparken, hemen orada zikrettiği Ehl-i Selefin konu ile ilgili söz ve fiillerini de nazar-ı dikkate alır. Bu haberler, hadisin daha güzel ve doğru değerlendirmesinde çok büyük değer taşımaktadır. Zaten Taberî de bunun için bu konuya gereken hassasiyeti göstererek, sahifeler süren Ehl-i Selefin bu konudaki rivâyetlerini nakletmeden geçmemiştir. Bu konudan sonra, «Sahabeden bu hadisi Hz. Peygamber'den naklederek, (Meseiâ, Hz. Ömer'in bir haberi ise, Hz. Ömer'e) Muvafakat eden kişiler» şeklinde bir başlık ile, aynı hadisin daha başka sahâbe tarikiyle gelen varyantlarını sıralar. Akabinde Tâbiî ve Sahabî kavillerini nakleder.

Nihâyet «Bu Haberdeki Gârib Kelimelerin İzahı» diye son bir başlık koyar. Bu başlık altında da, ister konunun özü olan esas hadiste, isterse esas hadisin izahı mahiyetinde olan diğer hadis ve eserlerde geçen ğârib kelimeleri açıklar. Önce kelimenin geçtiği hadisi kısaca hatırlatır. Bu kelimenin manasının, ya murâdifi olan başka bir kelime ile veya bir cümle ile açıklar. Sonra da, hemen hemen bütün kelimelerde bir şiirle istişhâd yapar. Genellikle bu şiirin kime âid olduğunu da açıklar. Muhakkıkın takdir edilen çalışması ile, bu şiirlerin hangi divânın hangi sahifesinde olduğu, şiirin geçtiği sahifede dip not olarak gösterilmiştir.

Bu arada bazen kelimenin diğer müştaklarını da veren Taberî, bunların hangi manalara geldiğin de açıklar. Böylece esas kelimenin daha iyi anlaşılmasını sağlar.

Ğârib kelimeleri açıkladıktan sonra diğer bir hadise, dolayısıyla diğer bir konuya geçer. Bu plan aşağı yukarı aynı kalmak

şartıyla diğer hadisleri inceler. Bazen, planda yer alan ilk üç konu ile garib kelimelerin tefsiri konusu aynı kalmak şartıyla, konunun ihtiyaç göstermesi halinde bazı küçük ilâveler yapmıştır.

Bizce Taberî'nin bu eserinin kıymeti, kendi fikirlerini «ve's-Savâb mine'l-Kavl fi zâlike...» formülü altında (meselâ bakınız, I. kısım, Müsned-i Ömer, s. 117.) hadisler ve hatta kelimeler hakkındaki görüşlerini açıkca beyan etmesinden ileri gelmektedir. Eserin en mümtâz vasfı budur.

Taberî bu tercih ve tefsirlerle kalmaz. Muâırz fikirlerle tartışır. Onlara aklı ve nakli cevablar verir. (Meselâ bakınız, aynı kitâb, s. 135, 158, II. kısım, s. 21; ikinci cüz, s. 117, 139, 147...)

Şimdi eserin muhtevasını kısa başlıklar halinde buraya kaydedelim.

Birinci Kısım : Müsned-i Ömer'in ilk Cildi :

- 1— Dilencilik ve konu ile ilgili diğer meseleler. (s. 10-85).
- 2— Beni İsrâil'den mesholunanlar ve keler yeme konusu. (s. 85-118)
- 3— Kasr-ı Salât. (s. 118-154)
- 4— Çocuğa isim olarak verilmesi yasak olan isimler. (s' 154-162)
- 5— Hiç iftar etmeden oruç tutmanın hükmü, aşûra orucu vb. (s. 162-164)
- 6— Muvâfakât-ı Ömer. (s. 224-238)
- 7— Kabirdeki Ölülerin İnsanları duyması, kabir ve defin şekilleri. (s. 239-309)

İkinci Kısım : Müsned-i Ömer'in İkinci Cildi :

- 1— Şiir. (s. 1-48)
- 2— Hz. Peygamber'in açlığa tahammülü, az ve basit yiyeceklerle idare etmesi. (s. 48-70)
- 3— Ribâ. (s. 70-94)
- 4— Teheccüd namazı. (s. 95-105)
- 5— Kiraat vecihleri. (s. 105-106)
- 6— Kölenin imâmeti. (s. 107-109)
- 7— Niyet. (s. 110-129)
- 8— Kıyâmete kadar yardıma mazhar olacak zümre. (s. 129-144)
- 9— Tavşan eti yemenin hükmü ve her aydan üç gün oruç tutmak. (s. 144-164)

- 10— Muhsan'ın recmi meselesi, (s. 164-172).
- 11— Müzdelifeden ayrılarak, seller gibi akmak. s.(172-180)
- 12— Kasr-ı salât'ın mesâfesi, (s. 180-197)
- 13— Halef tayini meselesi. (s. 197-210)
- 14— At ve kölenin zekâtı. (s. 210-225)
- 15— Sarhoşun namazı. (s. 225)
- Birinci Cüz : Hz. Ali'nin Müsnedi :
- 1— Uğursuzluk meselesi, (s. 3-39)
- 2— Ticâret. (s. 39-54)
- 3— Hz. Peygamber'in borcunun ödenmesi ve zararı tazmin. (s. 54-62)
- 4— Katilin yakılıp yakılamayacağı ve asılması. (s. 62-89)
- 5— «Ben hikmet eviyim, Ali de onun kapısıdır.» hadisi. (s. 89-100)
- 6— «Harp hiledir» hadisi ve yalan. (s. 100-131)
- 7— Hz. Ali'nin faziletine dair hadisler. (s. 131-165)
- 8— Müşrikten hediye kabulü. (s. 165-185)
- 9— Kapıcılık (s. 185)
- 10— Hz. Ali ile Hz. Peygamber'in putları kırmaları. (s.186-194)
- 11— Muhtelif hadisler. (s. 194-204)
- 12— Sevgi ve kinde aşırılık. (s. 224-227)
- (Bu sahifeden sonra İbn-i Abbâs'ın Müsnedi başlamak-
dır.)
- 13— Harem dahilinde hayvan otlatmak. (s. 227-265)
- 14— Hz. Peygamber'in binekli olarak Ka'be'yi tavafı ve Ha-
cer-i Esved'i eli ile selamlaması. s. (285-291).
- 15— Hz. Peygamber'in seferde ramazan orucunu tutmaması
(s. 291-336)
- 16— Hz. Peygamber'in İbn-i Abbâs'a te'vil ve hikmet verilme-
si için yaptığı duâ. (s. 336-352)
- 17— Burun üzerine secde etmek. (s. 352-372)
- 18— Hac esnasında yapılan bazı vazifelerin sırası. (s. 372-388)
- 19— İnfâk. (s. 389-433)
- İkinci Cüz : İbn-i Abbâs'ın geri kalan müsnedi :
- 1— Namazda kunût okumak. (s. 1-55).
- 2— İsrâ hadisleri. (s. 55-96)
- 3— Göze sürme çekmek. (s. 96-102)
- 4— Kan aldirmek. (s. 103-128)
- 5— Hayvan üzerinde vitir namazı kılmak. (s. 128-135)
- 6— Hayvana tecâvüz. (s. 135-150)
- 7— Zina eden müminin durumu. (s. 150-178)

- 8— İrcâ, (s. 178-201).
- 9— «Su necis olmaz» hadisi. (s. 202-240)
- 10— Ramazan hilâli için şâhidlik. (s. 240-267)
- 11— Ölü hayvanın derisinin hükmü. (s. 267-288)

Eksik olmasına rağmen, daha sonraki asırlarda büyük bir kaynak niteliğinde kabul edilmesi, muhakkıkın da belirttiği gibi, İbn-i Hacer, Aynî (855/1451) ve Suyütî gibi alimler, Taberî'nin bu eserinden bir çok nakillerde bulunmaları (Meselâ bakınız, Aynî Ümdetü'l-Kârî, İstanbul, 1309-10 baskısı, I. 746, 748, 863; II. 103; III. 75, 113; IV. 188...) eserin ne kadar değerli olduğunu göstermektedir. İnsan bu eseri okuyunca ister istemez, «İmam Taberî'nin ömrü vefâ etseydi de, eserini tamamlayabilseydi ve tamamı zamanımıza kadar gelseydi», demeden kendini alamıyor.